Azimut

Comarcal Senderisme

20

Noguera

17 excursions a peu

Francesc Antillach i Antònia Ortiz

Cossetània Edicions

Primera edició: setembre del 2017

© del text i de les fotografies:
Francesc Antillach Comabella i Antònia Ortiz Pedrosa

© d'aquesta edició:
9 Grup Editorial
Cossetània Edicions
C. de la Violeta, 6 - 43800 Valls
Tel. 977 60 25 91
cossetania@cossetania.com
www.cossetania.com

Disseny i composició: Imatge-9, SL

Impressió: Formes Gràfiques Valls, SA

ISBN: 978-84-9034-630-3

DL T 701-2017

Índex

INTRODUCCIÓ 6

La Noguera 7

- Situació geogràfica 7
- Relleu 7
- Clima i vegetació 8
- Fauna 9
- Història 9
- Acció humana 11

Situació i relació dels recorreguts 12

ELS ITINERARIS 13

1. Sant Llorenç de Montgai • serra del Mont-roig • ermita de Montalegre 14
2. Presa de Camarasa • cova del Tabac • serra del Mont-roig 20
3. Camarasa • Alòs de Balaguer • congost de Mu 26
4. Castelló de Farfanya • la Figuera • Algerri 32
5. Os de Balaguer • els Picons • ermita de Sant Salvador 40
6. Alberola • monestir de Vallverd • el Vilot d'Alberola 46
7. Alberola • tossalet dels Ossos • camí de la Feixa 52
8. Millà • congost de Fet • ermita de Sant Llobí 58
9. Corçà • Sant Llorenç de la Roca • mas Carlets 64
10. Àger • via romana • Cas • la Règola 70
11. Àger • ermita de Pedra • Colobor 76
12. L'Ametlla del Montsec • Calafí • Colobor • Aspremont 82
13. Pont de la Passarel·la • Pedrera de Meià • Rúbies • font de les Bagasses 88
14. Barranc de Fontfreda • cova de la Vansa • Tòrrec 94
15. Vilanova de Meià • Roca Alta • puig de Meià 100
16. Santa Maria de Meià • Sant Mamet • Castelló de Meià 108
17. Mas Barrat • castell de Tarabau • Cerdanyès 114

El cel immens, blau, ben blau. El vent bufa de serè.
El sol omple cel i terra. El dia discorre lentament. No hi ha pressa.
Aquesta és la terra de la Noguera. Gaudiu-la i veureu com difícilment
s'esborrarà de la vostra memòria.

Joan Bellmunt i Figueras

Per al David i la Irene, pel joiós
passat i l'esperançador futur

Introducció

Balaguer, capital de la Noguera

Introducció

En el decurs dels darrers anys hem anat assistint a una creixent eclosió d'activitats competitives a la muntanya. Les marques assolides mai no són suficients, la muntanya s'ha convertit en l'escenari —circuit— de curses i altres activitats sovint massificades que propicien un notable impacte, especialment en camins i corriols; i, en major mesura, les motoritzades. Tots aquests esdeveniments atreuen generalment un sector de públic que passa, recorre o trepitja indrets que, malgrat tot, no té temps de conèixer.

Sense restar mèrits a les mencionades activitats i en contrapunt a les noves tendències, hi ha l'opció de portar un ritme més tranquil, aturant-se de tant en tant per veure l'entorn, el camí recorregut i l'horitzó on es vol arribar. Podem gaudir plenament d'una travessia sense assolir cap cim, només travessant boscos, valls i colls a un ritme que ens permeti impregnar-nos de la bellesa que ens envolta i assimilar el camí que fem.

La Noguera, a causa del seu relleu i de la seva història, disposa de molts recorreguts que ens porten a indrets de gran bellesa paisatgística o d'interès històric. En la mesura de les possibilitats, s'ha intentat resseguir antics camins, alguns avui en desús, atès que sovint els itineraris ens porten a despoblats i llocs que han perdut l'activitat humana.

Els temps indicats a les descripcions dels recorreguts han estat calculats en temps efectiu de marxa, corresponent a una velocitat variable segons el tipus, l'estat i el desnivell del camí. Per tant, en els horaris que s'indiquen no hi són inclosos els temps dedicats a les parades i a les visites a monuments, fonts, coves i altres llocs d'interès que anirem trobant en el decurs dels itineraris.

Cal dedicar la màxima atenció a respectar, conservar i preservar els valors naturals, paisatgístics i històrics dels indrets, així com els aspectes humans tant dels altres excursionistes com dels habitants del lloc, i especialment pel que fa a les propietats privades. El millor excursionista és, sens dubte, aquell que no deixa rastre de la seva estada.

A causa del clima de la zona, que es descriu a l'apartat corresponent, és recomanable fer les excursions preferentment durant la primavera o bé a la tardor, amb la qual cosa evitarem, sempre que es pugui, les elevades temperatures de l'estiu i els gèlids i curts dies de l'hivern.

Ens trobem davant d'un territori farcit d'atractius, amb nombrosos exponents en tots els aspectes, cosa que fa molt difícil de tractar-los tots adequadament. Per aquest motiu, només en donem algunes petites nocions, i deixem a criteri del lector, si es dona el cas, el fet d'aprofundir per altres mitjans en els aspectes que li resultin de major interès.

LA NOGUERA

SITUACIÓ GEOGRÀFICA

La comarca de la Noguera es troba a l'extrem occidental de Catalunya. Limita al nord amb el Pallars Jussà; al sud amb les comarques del Segrià i del Pla d'Urgell; a l'est amb l'Alt Urgell, el Solsonès, l'Urgell i la Segarra, i a l'oest amb Aragó. Té una superfície de 1.733,2 km^2, i és la comarca més extensa de Catalunya. La capital comarcal és Balaguer.

RELLEU

La Noguera, dins del conjunt de comarques catalanes, està considerada una comarca d'enllaç entre la plana i la muntanya. En el conjunt del seu territori es distingeixen dues zones ben diferenciades: l'Alta Noguera i la Baixa Noguera. Conscients de la importància que aquest fet té per a la compressió dels itineraris que proposem més endavant, fem una descripció específica de cadascuna.

L'Alta Noguera

Comença a la carena del Montsec (1.675 m) i davalla gradualment cap al sud, on els últims relleus freguen tan sols els 600 metres d'altitud. La serra del Montsec, formada en bona part per roquissers calcaris, esdevé una barrera robusta dirigida d'est a oest. Al costat sud, l'escarpament de falla configura una cinglera de mil metres de salt, descomposta en dos esglaons, i origina un replà aprofitat per als conreus i la instal·lació d'algun veïnat. Els rius Noguera Pallaresa i Noguera Ribagorçana, en travessar la serralada, han obert estrets esvorancs, els congostos més impressionants del Prepirineu català: el de Terradets i el de Mont-rebei, respectivament.

Al peu de l'escarpament del Montsec s'estén la depressió de les valls d'Àger i de Meià, relativament abundoses d'aigües, les més ben cultivades i poblades de tota l'Alta Noguera.

Els relleus muntanyosos intercalats fins a la Depressió Central són: al sud del Montsec l'arrodonida serra de Sant Mamet (1.390 m), la de Montdeví (1.010 m) i la de Montclús (950 m). Més cap al sud les alineacions curtes i mal definides de les serres Carbonera (787 m), de Mont-roig (950 m) i encara un altre grup més meridional amb les serres de Sant Llorenç de Montgai (621 m), Sant Salvador (590 m) i Monteró (580 m). Les grans artèries fluvials que travessen aquesta part de la comarca obren congostos difícilment practicables: els de Fet, de Blancafort, de la Savina i de Pinyana, a la Noguera Ribagorçana; i el de Camarasa, a la Noguera Pallaresa, en són bones mostres. El Segre, a prop d'Artesa, abandona la direcció nord-sud per prendre bruscament la d'est-oest i encaixonar-se al congost de Mu.

Per tant, malgrat que els relleus d'aquest sector de la comarca no són massa elevats, les comunicacions no hi són fàcils i es veuen obligades a remuntar un seguit de colls o a entaforar-se per congostos difícils.

La Baixa Noguera

El paisatge de la Noguera canvia a l'arribar a la plana de la Depressió Central. Al sector occidental, comprès entre Balaguer i la Noguera Ribagorçana, el contacte entre plana i muntanya és brusc, i amb prou feines es veu atenuat per un lleuger redreçament que originen les suaus ondulacions de les serres Llarga i de Tamarit. Al roquisser calcari replegat als congostos de Camarasa i de Pinyana el succeeixen les planes ben cultivades i clapejades de pobles importants.

El contrast paisatgístic entre les zones de l'Alta i de la Baixa Noguera es presenta una mica més atenuat en el sector oriental a l'est del Segre, ja que entre la plana urgellenca i Oliana, on comença el Prepirineu, s'intercala una faixa d'una quarantena de quilòmetres d'amplada, accidentada per plecs suaus que formen les serres d'Almenara (460 m), de Bellmunt (380 m) —prolongació de la serra Llarga—, al peu de la qual comença la plana urgellenca, i, més al nord, la serra de Montclar (495 m), entre les quals discorre el riu Sió. Una altra alineació tectònica destacada és la de Torà-Sanaüja-Ponts (Pedrafita, 680 m), on s'allotja la vall del riu Llobregós.

A partir de Balaguer, al sud de la modesta alineació de les serres de Tamarit-Llarga-Bellmunt-Almenara, comença el que podem anomenar pròpiament la Baixa Noguera. S'inicia en aquest punt el domini de les formes tabulars, d'horitzons dilatats fins a perdre's de vista, només interrompudes per les àmplies valls de fons pla del Segre i de la Noguera Ribagorçana, ben aprofitades pels regadius amb un important traçat de canals i séquies.

CLIMA I VEGETACIÓ

El clima de la comarca és del tipus mediterrani continental, amb hiverns llargs i freds i estius llargs i calorosos, amb una inversió tèrmica molt acusada. Per tant, les estacions intermèdies resulten extremadament curtes: es passa del fred a la calor —i a l'inrevés— en qüestió de dies. A l'hivern són freqüents, sobretot a la Baixa Noguera, les intenses boires que persisteixen unes quantes jornades.

Trobem destacades diferències entre la vegetació de l'Alta Noguera i la Baixa Noguera. A l'Alta Noguera, més boscana i també més salvatge, han arribat fins als nostres dies abundosos boscos d'alzines, alternats amb replantacions de pinassa i pi roig, amb un sotabosc de timó, savina o farigola, entre els arbusts més corrents. Al vessant nord de les serralades predomina el faig i el boix, i en ambdós vessants, a partir dels 1.300 metres d'altitud, trobem els prats poblats de festuca i altres herbes similars.

El territori de la Baixa Noguera està majorment dedicat al conreu, amb grans extensions de regadiu. Amb tot, als punts on no ha arribat l'acció humana podem trobar alzina carrasca, garric, argelaga, romaní i alguna petita timoneda. A la vora dels rius abunda el bosc de ribera (bultra), amb xops, salzes, oms, verns i àlbers, així com heures, canyes i bova.

FAUNA

La diversitat del relleu comporta una diversitat d'hàbitats i, com a conseqüència d'això, una diversitat faunística important. Si des del punt de vista del relleu la comarca presenta dues àrees ben diferenciades, des del punt de vista faunístic es dividirà en cinc.

A l'Alta Noguera hi viu el porc senglar, la guineu, la llebre, el muricec a les coves, el voltor, l'àguila reial, el duc, el corb, el ballester, el caragol, el tritó pirinenc, l'escurçó, la llagosta verda i, darrerament, el cabirol.

A les planes i conreus hi trobem perdius, guatlles i xoriguers, entre les aus més corrents; ratolins, conills, talps, serps (serp verda), llambrics, llimacs i diversos insectes com mosquits, escarabats, etc.

Els boscos resulten un hàbitat indicat per als conills i llebres, porcs senglars, guineus i algun mussol i esparver.

A les zones aquàtiques són freqüents els ànecs de coll verd, la gallineta d'aigua, el cabussó i el bernat pescaire, entre les aus. Pel que fa als peixos, destaquen la carpa i el barb com a espècies autòctones, i el *black-blass* als embassaments com a espècie introduïda. Serps d'aigua, granotes i crancs són altres animals que es troben en menor quantitat.

A les zones de població humana, a més dels animals típicament domèstics com gats i gossos, i els animals que formen part d'explotacions ramaderes de porcí, oví, boví i aviram, trobem pardals, cigonyes, orenetes, sargantanes, dragolins, rates, ratolins i insectes diversos.

HISTÒRIA

Les serralades de la zona septentrional de configuració calcària, que possibilita l'existència de gran quantitat de cavitats, així com l'abundància d'aigua a les diverses fonts i cursos fluvials i la mateixa orientació de les serralades (est-oest), que actuen com a barrera de tancament del freds vents pirinencs, fan d'aquesta zona un indret idoni per a l'assentament humà ja des del neolític (4500 aC): cova del Parco, del Foric, del Tabac... Posteriorment, durant l'anomenada època del bronze, ja tenim notícia d'algun petit nucli de població fora de les coves, com la Pedrera de Térmens o la Colomina de Gerb.

Els ibers (1000 aC) van construir els seus poblats a la plana, en punts estratègics com Antona, a prop d'Artesa de Segre, o Monteró, a la vora de Camarasa, on es dedicaven bàsicament al pastoreig i a la ramaderia. Ben aviat es van veure suplantats pels romans, que van imposar la seva cultura (romanització).

La Noguera va resultar totalment ocupada pels sarraïns l'any 714 de la nostra era i no va ser fins a mitjans del segle X que la reconquesta va arribar a aquestes contrades. L'Alta Noguera fou frontera durant molts anys entre el món andalusí i els comtats cristians; això fa que avui puguem trobar moltes restes d'edificacions de caràcter defensiu. Els sarraïns havien convertit Balaguer en una plaça forta amb la construcció de la Suda ('castell formós') l'any 897. La història de la comarca en el

Castell Formós de Balaguer

decurs de l'època medieval està estretament relacionada amb la del comtat d'Urgell. Arnau Mir de Tost, al servei del comte d'Urgell, conquereix la vall d'Àger l'any 1048, i crea el vescomtat d'Àger. Amb la conquesta cristiana (1105), Balaguer va convertir-se en capital del comtat d'Urgell, i la Suda, ricament decorada, en la residència-palau dels comtes. En acabar l'expansió territorial va començar la repoblació i organització del territori; s'edificaren monestirs i esglésies, es milloraren les comunicacions i es concediren privilegis, fires i mercats a diverses poblacions.

Amb motiu de la sentència dictada al Compromís de Casp, no acceptada per Jaume II d'Urgell, el comtat entrà en guerra. Amb la rendició de Jaume II d'Urgell el Dissortat (31 d'octubre de 1413), desapareix el comtat d'Urgell i s'inicia una dinastia castellana a la corona catalano-aragonesa. El territori del comtat queda repartit entre les vegueries de Balaguer, Camarasa, Agramunt, Lleida i Tàrrega. La Noguera participà de la decadència de Catalunya i, com a conseqüència d'això, esdevingué una comarca molt castigada pel bandolerisme.

En el decurs del segle XVII la guerra dels Segadors i la pesta van representar un profund estancament de la població. Al segle següent, amb la derrota de Catalunya durant la guerra de Successió (1714), que instaurà la monarquia borbònica, la Noguera passà a ser una alcaldia major amb capital a Balaguer.

Les tropes napoleòniques van ocupar la comarca fins al 1814, i la Noguera patí repetidament atacs d'un grup de guerrillers que operaven a la zona del Montsec. L'any 1835 es creà el partit judicial de Balaguer, que comprenia la Noguera i alguns pobles del Segrià i de l'Urgell. Les guerres carlines també afectaren la comarca, més la zona muntanyosa que la plana, com a conseqüència de l'orografia del terreny, que permetia que els guerrillers s'hi refugiessin. Amb el decret de desamortització promulgat per Mendizábal, desaparegué la vida monàstica a tot l'Estat i els béns de l'Església van ser venuts o subhastats.

L'any 1863 algunes terres de secà de la Baixa Noguera ja es beneficiaren del reg del canal d'Urgell, i a partir del 1932 entrà en servei el subcanal, que acabà de canviar els cultius i, per tant, el paisatge d'aquesta part de la comarca. Els nous cultius portaren un seguit de noves indústries, com la Sucrera de Menàrguens o bregadores de cànem a Balaguer, per esmentar-ne algunes. A principis del segle XX es posen en funcionament les primeres centrals elèctriques a Camarasa i a Sant Llorenç; els embassaments canvien el paisatge de la Noguera Alta.

De la guerra de 1936-1939 encara són visibles restes de trinxeres, búnquers i altres infraestructures arreu del territori.

ACCIÓ HUMANA

A l'Alta Noguera, la formació de nuclis de població responia sobretot a motius estratègics i defensius. No era gaire freqüent la formació de nuclis disseminats, a excepció dels Masos de Millà, la Vall d'Ariet o la Baronia de Rialb. Llevat de la zona de Rialb, aquests masos generalment són construccions de caràcter senzill, que dediquen gran part de la superfície i edificacions annexes a la ramaderia, el gran puntal econòmic. En aquesta zona hi ha escampats corrals i cledes per guardar el bestiar, construïdes amb pedra seca i coberta de lloses planes o teula, amb una petita estança per al pastor. Amb la millora de les comunicacions i el progressiu abandonament d'algunes terres de conreu per manca de rendibilitat, alguns pobles de l'Alta Noguera han quedat despoblats (Rúbies, Peralba, Sant Just...) en benefici d'altres pobles de la rodalia o de Balaguer. Avui, l'economia de la zona de muntanya se centra bàsicament en l'agricultura i la ramaderia, tot i que els serveis turístics cada cop estan més representats per petits establiments familiars que sovint complementen les activitats tradicionals. La producció d'electricitat deixa a la comarca un excedent d'energia, consumida a les regions de Lleida i Barcelona.

La Baixa Noguera va viure un augment de població amb l'entrada en funcionament del canal d'Urgell. Darrerament també ha entrat en servei el canal Algerri-Balaguer, de nova construcció. Les terres afectades ara són de regadiu i les rendes agràries han augmentat considerablement. Per tant, la població es concentra en poblacions ben delimitades, amb unes bones comunicacions que les uneixen. L'economia es basa en l'agricultura i la ramaderia, amb grans explotacions de tot tipus de bestiar arreu del territori. El pes de la indústria és molt reduït, amb certa representació a les poblacions més importants.

Balaguer, com a capital de comarca, exerceix de centre comercial i de serveis de la Noguera. Des de mitjans del segle XX ha anat rebent població en detriment d'altres pobles de la comarca, sobretot de la zona muntanyenca, a més de la immigració dels anys seixanta provinent principalment d'Andalusia. En els darrers anys s'ha registrat una altra immigració, en aquest cas de persones d'origen magribí, subsaharià i de països de l'Europa de l'Est, majoritàriament.

SITUACIÓ I RELACIÓ DELS RECORREGUTS

Núm. i nom	Distància (km)	Temps	Desnivell acumulat	Dificultat
1. Sant Llorenç de Montgai • serra del Mont-roig • ermita de Montalegre	16,2	4 h	965 m	Mitjana
2. Presa de Camarasa • cova del Tabac • serra del Mont-roig	8,7	3 h	800 m	Mitjana
3. Camarasa • Alòs de Balaguer • congost de Mu	24,7	6 h	1.030 m	Alta
4. Castelló de Farfanya • la Figuera • Algerri	22,5	5 h 10'	480 m	Mitjana
5. Os de Balaguer • els Picons • ermita de Sant Salvador	21,0	5 h 15'	715 m	Mitjana
6. Alberola • monestir de Vallverd • el Vilot d'Alberola	14,7	3 h 45'	505 m	Baixa
7. Alberola • tossalet dels Ossos • camí de la Feixa	15,2	4 h 15'	765 m	Mitjana
8. Millà • congost de Fet • ermita de Sant Llobí	14,8	3 h 45'	530 m	Mitjana
9. Corçà • Sant Llorenç de la Roca • mas Carlets	12,9	3 h 45'	730 m	Mitjana
10. Àger • via romana • Cas • la Règola	15,8	3 h 45'	555 m	Baixa
11. Àger • ermita de Pedra • Colobor	15,1	3 h 35'	800 m	Mitjana
12. L'Ametlla del Montsec • Calafí • Colobor • Aspremont	19,9	5 h 15'	1.070 m	Alta
13. Pont de la Passarel·la • Pedrera de Meià • Rúbies • font de les Bagasses	10,3	3 h 45'	855 m	Mitjana
14. Barranc de Fontfreda • cova de la Vansa • Tòrrec	5,4	1 h 45'	265 m	Baixa
15. Vilanova de Meià • Roca Alta • puig de Meià	15,4	4 h 30'	1.020 m	Alta
16. Santa Maria de Meià • Sant Mamet • Castelló de Meià	16,5	4 h 15'	965 m	Alta
17. Mas Barrat • castell de Tarabau • Cerdanyès	11,7	3 h 10'	610 m	Baixa

Estret del Mu
i el pont penjant

Itinerari • 1

Sant Llorenç de Montgai • serra del Mont-roig • ermita de Montalegre

Tradició i esport al balcó de la Noguera

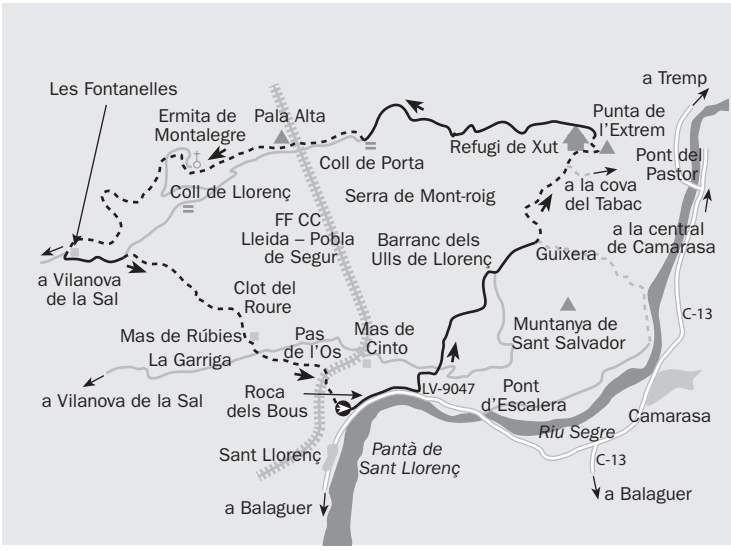
Descripció

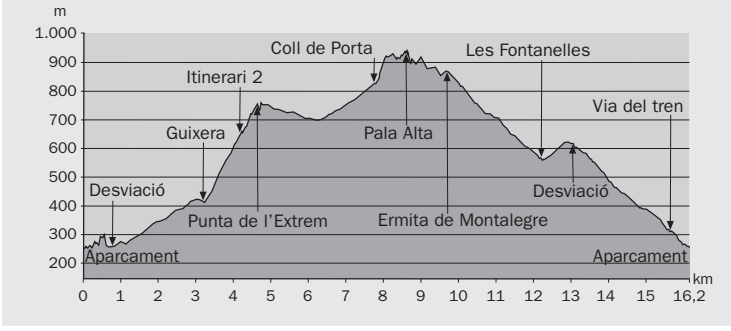
Itinerari per la part de ponent de la serra del Mont-roig, tot passant per la punta de l'Extrem, el refugi del Pletiu (o del Xut), el coll de Porta, la Pala Alta, l'ermita de Montalegre i la font de les Fontanelles. Pel recorregut gaudirem d'àmplies vistes de la comarca.

Itinerari

- **Punt d'inici i d'arribada:** Entre Sant Llorenç i Camarasa (aparcament Roca dels Bous).
- **Distància:** 16,2 km.
- **Temps efectiu:** 4 hores.
- **Cota màxima:** 949 metres (Pala Alta del Mont-roig).
- **Cota mínima:** 250 metres (aparcament Roca dels Bous).
- **Desnivell acumulat:** 965 m.
- **Dificultat:** Mitjana.
- **Accés:** A la carretera LV-9047, 800 metres després de Sant Llorenç de Montgai en direcció a Camarasa, a l'indret d'un petit pont, a l'esquerra hi ha una esplanada habilitada com a aparcament, des d'on s'accedeix al jaciment arqueològic de la Roca dels Bous. Aquesta zona disposa de diverses vies equipades, i per això és molt freqüentada pels escaladors. En aquest punt comencem l'itinerari.

0 h. Iniciem l'excursió tot caminant per la carretera en direcció a Camarasa. Ben aviat passarem per sota del jaciment de la Roca dels Bous. És conegut que aquest abric va ser utilitzat ara fa 50.000 anys pels neandertals per fer parada en el transcurs del seu viatge entre la plana i el Pirineu. Els particulars processos geològics que han afectat l'indret han fet possible la preservació de nombroses empremtes d'aquests homínids.
A la dreta tenim l'embassament de Sant Llorenç, declarat reserva natural de fauna salvatge, on molt probablement veurem piragües i caiacs lliscant per les aigües.
7' (0,8 km). Deixem la carretera i prenem una pista a l'esquerra que porta a Vilanova de la Sal.
11' (1 km). Bifurcació. Anem a la dreta en davallada seguint una pis-

ta, que ben aviat ens traslladarà a l'altre costat d'una barrancada per continuar en ascens. Desestimem trencalls a dreta i esquerra i avancem sempre per la pista principal.

40' (2,9 km). La pista, ara de color blanquinós, inicia un suau descens. Hem deixat enrere el bosc de pi blanc per trobar una vegetació més minsa formada per garrics i encara algun pi esclarissat. Això ve donat per la qualitat del terreny, que cada cop és més guixós.

43' (3,2 km). La pista s'acaba (415 m) en una gran clapa blanca de guix amb una molt minvada vegetació, gairebé inexistent. Ens hem de situar damunt de la pista, al mig de la clapa, sense creuar en cap moment una petita barrancada, tot guanyant altura vers la vegetació de pins i alzines que veiem més amunt, a l'esquerra.

45' (3,3 km). Prenem un corriol que remunta intensament entre la vegetació en direcció a la punta de l'Extrem, que veiem rogenca damunt nostre. De tant en tant es troben fites de pedres.

1 h 7' (4,2 km). A la dreta veiem un corriol que duu a la cova del Tabac (itinerari 2 en sentit contrari).